

Қ. Е. Тауенов¹, Т. Т. Еспенова²

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

²Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРТ АДАМДАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ОРНЫ

Аннотация

Мақала «қарт адамдардың» әлемде және Қазақстанда қабылданған анықтамасына, олардың қоғамда алатын орнын анықтауға арналған. Қарт адамдар елдегі негізгі әлеуметтік мәселелердің бірі. Қарт адамдар қоғам құрылымында маңызды орын алуы қажет. Ол үшін қоғам, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау органдары қарт адамдарға қатысты қолдау шараларын бір реттік емес, жүйелі түрде жүргізуі керек.

Қарт адамдардың әлеуметтік мәртебесін арттыру үшін осы бағытта жүргізілген ғылыми зерттеулердің нәтижесін кең қолданысқа енгізіп, БҰҰ ұстанған бағытты қолдау қажет. Қазақстан Республикасында «барлық жастағы адамдар үшін арналған қоғам» мәселесін мемлекеттік деңгейге көтеру, БҰҰ бағдарламасындағы басты қағидаттарды жүзеге асыру қарт адамдардың мәртебесінің өсуіне, олардың қоғамның берік бөлігі ретінде қарастырылуына жол ашады. Бұл ғылыми жұмыстың басты өзекті мәселесі.

Түйін сөздер: қарт адамдар, хронологиялық уақыт, геронтология, гериатрия, барлық жастағы адамдар үшін арналған қоғам, эйджизм, қарттар және қоғам.

К. Е. Тауенов¹, Т. Т. Еспенова²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая

²Казахская Национальная академия искусств им. Т.К. Жүргенова
г. Алматы, Казахстан

ПОЖИЛЫЕ ЛЮДИ В КАЗАХСТАНЕ И ИХ МЕСТО В СТРУКТУРЕ ОБЩЕСТВА

Аннотация

Статья посвящена раскрытию принятому в мире и в Казахстане понятия «пожилые люди», определению их места в обществе. Пожилые люди - одна из основных социальных проблем в стране. Пожилые люди должны занять важное место в структуре общества. Для этого общество, органы здравоохранения и социальной защиты населения должны проводить систематические, а не разовые меры поддержки в отношении пожилых людей.

Для повышения социального статуса пожилого человека необходимо широко использовать результаты научных исследований, проведенных в этом направлении и поддерживать выбранное ООН направление. Выход в Республике Казахстан на государственный уровень вопроса «общество для людей всех возрастов», реализация главных принципов программ ООН, позволит повысить статус пожилых людей, рассматривать их как фундамент общества. Это является главным актуальным вопросом научной работы.

Ключевые слова: пожилые люди, хронологическое время, геронтология, гериатрия, общество для людей всех возрастов, эйджизм, пожилые люди и общество.

К. Е. Тауенов¹, Т. Т. Еспенова²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai

²Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov
Almaty, Kazakhstan

OLDER PEOPLE IN KAZAKHSTAN AND THEIR PLACE IN THE STRUCTURE OF SOCIETY

Abstract

The article is devoted to the disclosure of the concept of "older people" accepted in the world and in Kazakhstan, determining their place in society. Older people are one of the main social problems in the country. Older people should take an important place in the structure of society. To do this, society, health and social protection agencies must implement systematic, rather than one-time, support measures for older people.

To improve the social status of older people, it is necessary to make extensive use of the results of scientific research conducted in this direction and support the direction chosen by the UN. Reaching the state level of the issue "society for people of all ages" in the Republic of Kazakhstan, the implementation of the main principles of the UN programs, will improve the status of older people, consider them as the Foundation of society. This is the main topical issue of scientific work.

Keywords: elderly people, chronological time, gerontology, geriatrics, society for people of all ages, ageism, elderly people and society.

Кіріспе

Қазіргі кезде әлемнің дамыған елдерінің басым бөлігіндегі «егде» жасындағы адамның анықтамасы ретінде 65 жас қабылданып отыр. Бірақ батыс елдерінің концепцияларына кіріктірілген бұл анықтама дамушы елдер жағдайына нашар бейімделген. Әрине бұл шартты анықтама көп жағдайда сол елдердегі зейнетақы алуға болатын жас мөлшеріне байланысты. Қазіргі уақытта Біріккен Ұлттар Ұйымының нақты стандартты сандық өлшемі жоқ болғанымен, БҰҰ-мен келісілген егде адамдарға қатысты шектеу 60 жылдан астам уақытты құрайды.

Әдеттегі кәрілік анықтамасы адамның қартаюының заңдылығы бола алмайды. Жер шарында қарттықтың шегін белгілеу үшін адамның биологиялық қартаю жасы қолданылады. Алайда, ол адамның күнтізбелік жасымен синоним емес. «Қартаю үдерісі» - адам бақылауына бағынбайтын, өз динамикасы бар биологиялық шындық. Сондай-ақ, ол әрбір қоғамдағы қарттықты сезіну құрылымына да бағынады.

Уақыттың әр кезеңінде елдер арасындағы жас ерекшелігі өзгеріп отыруда, оған көптеген жағдайларда әлеуметтік хал-ахуал айырмашылығы немесе жұмыс күшіне байланысты функционалдық қабілеттілік әсер етеді. Ал, кейбір елдерде, көбіне дамушы елдердің басым бөлігінде жас ерекшелігі саяси және экономикалық жағдайға байланысты болды. Сонымен қатар, бұл ерекшелік заңды түрде анықталған зейнеткерлік жасына да қатысты, себебі кейбір жағдайларда ол әйелдер үшін ерлерге қарағанда төмен. Зейнет жасының әртүрлі болуы елдердегі демографиялық хал-ахуал мен экономикалық даму деңгейіне тікелей байланысты.

Дамыған елдерде хронологиялық уақыт кәрілік жасын анықтауда маңызды орын алады. Еуропаның көптеген елдерінде зейнетке шығу жасы қарттықтың басы болып саналады. Ал, әлемнің көптеген бөліктеріндегі дамушы елдерінде керісінше хронологиялық уақыт мүлдем есепке алынбайды немесе қарттық мағынасын ашуда маңызды рөл атқармайды. Ол елдерде физикалық қуаттың кемуі сияқты факторлар қарттықты анықтауда маңыздырақ. Осылайша, дамыған әлем елдеріндегі өмір кезеңдерін анықтайтын хронологиялық кезеңдерге қарағанда, көптеген дамушы елдерде кәрілік белсенділік үлесі кеміген тұстан басталады.

Дамушы елдер қатарына жататын Қазақстан қоғамында қарт адамдардың ролін, олардың әлеуетінің маңыздылығын, қоғам прогресі мен дамуына қатысушы субъект ретінде қабылдануын әртүрлі мәнде бағалау кең таралып отыр. Қарт адамдар контингентінің өзгеруі мен жалпы егде жасындағы адамдар үлесінің ұлғаюы еңбекке жарамды, белсенді халық тарапынан егде адамның қоғамдағы роліне көзқарасының өзгеруіне әкелді. Біздің мақсат БҰҰ ұсынған барлық жастағы адамдар үшін жаңа қоғам құруды қолдау, егде жасындағы адамдарды әлеуметтік оқшаулау мен кемсітуге әкелетін барлық факторларды жою.

Негізгі бөлім

2002 жылы Испанияның Мадрид қаласында қартаю мәселелері бойынша Екінші дүниежүзілік ассамблея өткізіліп, нәтижесінде Мадрид халықаралық жоспары қабылданған. Құрылып отырған Ұлттық іс-қимыл жоспарының мақсаты қарттардың өмір сүру деңгейін жақсарту, денсаулық сақтау қызметтеріне қолжетімділігін арттыру мен оларды еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына жұмылдыруға бағытталған. Мадрид жоспарын 159 елдің өкілдері қабылдаған [1].

Өкінішке орай, елімізде тұрғындардың қартаюуы мәселесі төңірегінде осы жоспарға сай жасалған шаралар тым аз. Елімізде қарт адамдардың жағдайын жақсарту бойынша Ұлттық жоспар да қабылданбады. Елімізде бұл мәселе төңірегінде тек үкіметтік емес ұйымдар және волонтерлік топтар ғана жұмыс істейді. Ал, бұл негізінде үкімет, қоғам, ғалымдар мен мамандардың бірлесіп атқаратын қызметінің арқасында ғана нәтиже шығаруға болатын мәселе.

Тәуелсіздік жылдарынан кейін қартаюу мәселесі негізінен, «Саламатты Қазақстан», «Денсаулық» 2016-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында жүзеге асып келді. Алайда, мамандардың пайымдауынша бұл мәселе жеке қарастырған жағдайда ғана шешімін табады. «Саламатты Қазақстан» бағдарламасы «...қазақстандықтардың денсаулығын жақсартуға, елдің тұрақты әлеуметтік демографиялық дамуын қамтамасыз етуге, медициналық қызмет көрсету деңгейін арттыруға және негізгі әлеуметтік маңызы бар ауруларды емдеуге бағытталған [2; 17 б.]. Бағдарламаның аясында жүргізілген зерттеулер нәтижесінде адамның қартаюу шағында жиі соқтығысатын мәселер қатарына медициналық, әлеуметтік және экономикалық қиындықтар екендігі анықталды. Медициналық-әлеуметтік қиындықтарға 70 жастан асқан қариялардың 50 пайызының жүру қабілетінің нашарлауы, 45 пайызының өз бетімен әрекет етуге қауқарсыздығын, 40 пайызының көру қабілетінің күрт төмендеуі жатқызылды.

Бағдарламадан тыс кәсіптік мамандардың зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне келер болсақ, ғалымдар қартаюудың тек физиологиялық қартаюу үдерісін ғана емес, сонымен қатар қартаюу үдерісіне қатысты біздің көзқарастар мен сенімдерімізді бейнелейтіндігін анықтады. Яғни адамдар өздерінің нақты жасынан өзгеше жасты сезінуі мүмкін. Кейбір, 60-жастағы қарт адамдар өздерін әлсіз сезінсе, ал кейбір 80-жастағы қариялар өздерін сергек сезінеді.

Адамның жасы – бұл адам өмір сүрген жылдар санының немесе физиологиялық өзгерісінің биологиялық қызметі ғана емес, бұл сондай-ақ өмірдің әр кезеңінде қолданылатын әлеуметтік нормалар мен күтілімдердің жемісі. Жас - адам өмірі тәжірибесінің құнды қоры болып табылады. Ол адамдардың болашақта кім болатынын анықтайды және қартайған шағында психологиялық-физиологиялық жағдайына әсер етеді. Атақты әлеуметтанушы П.Сорокиннің ғылыми еңбектерінде «жас ерекшелігі индивидтің сезіміне және сеніміне, ниеті мен ұмтылысына, идеялары мен мүдделеріне және олар арқылы оның барлық мінез-құлқына, мінез-құлқы арқылы оның барлық әлеуметтік өміріне әсер ететін бірқатар психоәлеуметтік қасиеттеріне байланысты», делінген [3; 458б.].

Адамның өмірін ұзартқан медицинаның жетістіктері арқасында қарттық – жоғары сапалы медициналық көмекті қамтамасыз ету құралдарына ие қоғамдарда жаңа мәнге ие болды. Алайда қартаюу тәжірибесінің көптеген аспектілері, адамның әлеуметтік дәрежесіне, нәсіліне, жынысына және басқа да әлеуметтік факторларға байланысты болып қала бермек. Зейнеткерлікке шыққаннан кейін көптеген адамдардың үйреншікті өмірлік стереотиптерінің өзгеруі, қаржылық ауыртпашылықпен қатар психологиялық қиыншылықтардың орын алуы, оқшаулану, жалғыздық және қажетсіздік сезімдерінің пайда болуына әкеледі. Көбінесе, ол қиыншылықтар ерлі-зайыптылардың біреуінің қайтыс болуы нәтижесінде туындайды.

Қоғам мүшелері өз қарттық шағына жетпейінше көп жағдайда егде жасына жеткен адамдардың жағдайын білуге құлшылық танытпауы, қартаюу мәселесін түсіну жолында басты кедергілердің бірі болып табылады. Қарт адамдардың көпшілігі өз жағдайын қанағаттанарлықтай сезінгенімен, олардың қоғамда көзге көрінбейтін және құнсызданған адам кейпін кешуі баршаға мәлім. Ол мәселе бойынша ғылыми жұмыс жазып, оны дәлелдеудің қажеттігі жоқ. Керісінше, ол тығырықтан шығудың ғылыми дәлелденген жолдарын ұсынып, қарттармен жұмыс жасауды кең жолға қою керек.

Геронтология – қартаюу үдерісін және қарт адамдарда кездесетін қиындықтарды түсінуге ұмтылатын ғылым саласы. Ал, гериатрия – егде және қарт адамдардың ауруларын зерттейтін медицина саласы. Геронтология қоғамдағы егде жас мәселесін және қартаюудың қоғам мүшелеріне қалай әсер ететінін зерттейді. Пәнаралық сала ретінде геронтология медицина саласында еңбек ететін ғалымдарды және биологтарды, әлеуметтанушыларды және кей жағдайда қаржы-экономист ғалымдарды біріктіреді.

Әлеуметтік геронтология қартаюудың әлеуметтік (әлеуметтанулық) аспектілерін қарастыратын геронтологияның мамандырылған саласы. Зерттеушілердің қызметі ақыл-ой және дене әл-ауқаты, өлім үдерісі сияқты белгілі бір жастағы адамдардың тәжірибесін кеңінен түсінуге бағытталған. Әлеуметтік геронтологтар әлеуметтік зерттеушілер, кеңесшілер, қоғамдық ұйымдастырушылар және егде адамдар үшін қызмет көрсететін адамдарға қажетті ақпарат берушілер ретінде қызмет атқарады. Өзінің мамандығының арқасында әлеуметтік геронтологтар қарт адамдарды қорғау үшін атқарылатын қызмет сапасын арттыру мүмкіндігіне ие. Яғни, осы

салада арқа сүйер мамандар қатарына әлеуметтанушылық зерттеулермен айналысатын ғалымдар зерттеулері қолдау тауып, қолданысқа енгізілуі тиіс.

Әлеуметтік топ ретінде қарт адамдарды зерттеу мәселелері, осы әлеуметтік топ үшін ұқсас қажеттіліктерді, қызығушылықтарды, бірлескен қызметті туындататын ортақ өмір сүру жағдайларын (әлеуметтік-экономикалық жай-күйін, қызығушылықтар қажеттілігін) қарастыруды көздейді. Қарт адамдарда олардың еркінен тыс мәртебелік ұстанымдарының (белгілі бір жастағы адамдар тобына кіруі) болмауы, оларды әлеуметтік статистикалық жиынтықтарға біріктіруге мүмкіндік береді. Ал, ол өз кезегінде қарттардың мәртебесіне нұқсан келтіреді.

Әлеуметтану ғылымында қарт адамдардың мәртебесі мен рөлін түсіндіретін көптеген теориялар мен тұжырымдамаларды (Э Каминзон мен У.Генридің ажырату теориясы, Р.Батлердің эйджизм теориясы, әлеуметтік статус, жас стратификациясы және т.б.) зерделеу нәтижесінде әлеуметтік мәртебені арттырудың негізгі мынадай бағыттары анықталды: қарт адамдардың қажеттіліктеріне сәйкес әлеуметтік қызметтерді дамыту, «үшінші жас» тобына кіретін адамдардың әлеуметтік мінез-құлқын жандандыру мақсатында олардың әлеуметтік, саяси, зияткерлік және шығармашылық қызметінің мүмкіндіктерін сақтау, қарт адамдармен жұмыс істеу үшін кәсіби кадрларды даярлау. Бұл басты қағидат егде жастағы адамдарға қатысты елдегі нормативтік базаны қалыптастыруда негізге алынуы қажет.

Еліміздегі экономикалық және әлеуметтік өзгерістер, мықты нарықтық экономика көптеген адамдар үшін қолайлы жағдай жасады. Денсаулық сақтау - сақтандыру қорының жұмысы арқасында сапаның жоғары деңгейіне көтеріліп, қол жетімді болды. Медицина қарт адамдарға ұзақ өмір сүруге мүмкіндік беріп, өлімді кейінге шегіндірді. Алайда, егде жасындағы адамдардың ұзақ өмірі олардың отбасылары, қоғам және мемлекет үшін маңызды емес болып шықты (1980 жылдары КСРО-да өмір ұзақты 67,5 жасты құраса, ҚР-да қазіргі уақытта 72 жасты құрап отыр)

Қарт адамның бейнесіне қоғамдағы қарама-қарсы көзқарастар әлеуметтік-мәдени феномен болып табылады. Оның себебі тамыры тереңде жатқан қоғамның нақты қайшылықтарында. Демографиялық қартаю қазіргі уақытта тиісті шешімін қажет ететін және алдағы онжылдықтарға кең дайындықты талап ететін мемлекеттік мәселе. Ұзақ өмір сүруді адам өркениеті мен әлеуметтік прогресінің жетістігі ретінде қарастыру үшін егде жастағы адамдарға қоғам дамуына үлес қосатын ерекше топ ретінде көзқарасты қалыптастыру қажет. Қазіргі статистикалық жинақтарда «экономикалық белсенді емес халықтың үлесі 28,3%. Экономикалық белсенді емес халықтың негізгі үлесін зейнеткерлер құрайды – 42,9%...», деп анықтауда [2]. Ақпаратты осы күйде жеткізу зейнеткерлерге теріс көзқарастың қайнар көзіне айналуға.

Қазақстан жерінде қарт адамдарға деген қарым-қатынас, қариялардың өздеріне деген қарым-қатынасы қатты өзгерді. Кеңес жылдары деп аталатын тарихи кезеңде және одан да ерте замандарда қазақстандық отбасыларда бір шаңырақ астында үлкен жанұя өмір сүріп, үлкендердің өмірлік тәжірибесі мен даналығы үлкен құрметке ие болған. Ол отбасыларда қариялар өзінің даналығын келешек ұрпаққа мұра етіп қалдырып, балаларына немерелерін тәрбиелеуде жиі көмекке келетін. Қазіргі нуклеарлы отбасы басым орын алған уақытта қарт адамдарға қатынас та өзгерді. Ата-аналар балаларымен бір шаңырақта өмір сүрмей, ұрпақтар сабақтастығы, ұлттық мәдениет пен салт-дәстүр ұмыт бола бастады. Сонымен қатар қарт адамдарға деген қарым-қатынастың өзгеруіне жаңа ғасырда ел аяқ басқан нарықтық қарым-қатынас әсерінен орын алған қоғамдық өзгерістер де әсер етті. Зерттеушілер елдегі реформалар мен жаңғыту шаралары биліктің беделінің төмендеуіне, егде жасындағы адамдардың ықпалы мен беделінің төмендеуіне айтарлықтай ықпал етті деп санайды. Қарт адамдар осы әлеуметтік өзгерістерге іліге алмай зардап шегуде.

Қазақстан Республикасы халқының жеке жас топтары бойынша саны

Жылдар	Халықтың саны, адам			% үлесі		
	0-15 жас	16-62 жас (57)	63 (58) жас және одан жоғары	0-15 жас	16-62 жас (57)	63 (58) жас және одан жоғары
2002	4202662	9339931	1316355	28.30	62.89	8.86
2003	4106548	9455220	1347250	27.62	63.60	9.06
2004	4038627	9606004	1368354	27.01	64.25	9.15
2005	3997336	9775472	1374221	26.52	64.85	9.12
2006	3983469	9967766	1356849	26.17	65.49	8.92
2007	3998222	10165045	1320925	25.97	66.02	8.58
2008	4046938	10338303	1288759	25.99	66.39	8.28

2009	4167372	10344218	1581111	25.90	64.28	9.83
2010	4245039	10461037	1615505	26.01	64.09	9.90
2011	4343382	10559499	1653719	26.23	63.78	9.99
2012	4462889	10631298	1697238	26.58	63.31	10.11

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша

Қазіргі Қазақстанда қарт адамдардың әлеуметтік мәртебесін қарастыру өзекті мәселелердің бірі. Әлеуметтік мәртебе – бұл «топтың немесе қоғамның шеңберіндегі адамның белгілі бір құқықтары мен міндеттеріне байланысты әлеуметтік ұстанымы» [4; 149]. Сол ұстанымдың жүзеге асуы, қарттардың қоғам ішіндегі орнын анықтайды.

Қарт адамдар елдегі негізгі әлеуметтік мәселелердің біріне айналуы тиіс. Олар әлеуметтік қорғаумен халықтың ең аз қамтылған бөлігі. Қоғам әрқашан егде жасындағы адамдардың денсаулық пен әл-ауқатын жақсарту үшін белсенділік танытуы тиіс. Қиындықтарға тап болуы мүмкін қарт адамдар үшін, мемлекет те денсаулықтың нашарлауын баяулату немесе оған кері әсер ету үшін өз тарапынан белсенді қадамдарды қабылдауы тиіс. Қарт адамдарға барынша дені сау болып қалуын, тәуелсіздігін жоғалтпауын, қажет болған жағдайда ең жоғары сапалы күтім алуға қолдау көрсетіп отыру қажет.

Қарт адамдар қоғам құрылымында маңызды орын алуы қажет. Ол үшін қоғам, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау органдары қарт адамдарға қатысты қолдау шараларын бір реттік емес, жүйелі түрде жүргізуі керек. Ол шараларға мысалы:

- қарттар қатарында көп жағдайда орын алатын әлсіздікті және онымен бірге басқа да ұзақ мерзімді денсаулықтың нашарлау жағдайларын анықтап, алдын-алып, келтірер залалын азайтып немесе жойып отыру;

- салауатты қартаю бағдарламасын әзірлеу (қажет болса басқа елдермен әріптестік қарым-қатынас орнатып, ол елдерден әдіснамалық көмек сұрау);

- қарт адамдарға қолдау көрсететін қоғамдық ұйымдар мен волонтерлік топтардың қызметін жандандыру, оларға қаржылық көмек көрсету;

- қарт адамдардың әлеуметтенуі шараларын ұзақ мерзімді стратегия ретінде қабылдап, оның орындалуын қала басшыларына жүктеу және т.с.с.

Қарт адамдар – әлеуметтік қамсыздандыруға мұқтаж адамдар. Қазіргі таңда БАҚ өкілдері өздерінің қол астындағы арналар арқылы қария адамның бейнесін аудиторияға ұсынған кезде көрермен көбіне жағымсыз әсерде қалады. Себебі, сол арналар арқылы көрсетілетін бағдарламалар мен көркем фильмдер егде жастағы адамды өмірге көңілі толмайтын, бажылдақ, мазасыз, күңкілдек адам кейпінде көрсетеді. Яғни, қарт адамдардың көптеген медиалық портреттері қартаюға теріс мәдени көзқарасты қалыптастырады. Қазақстандық кинотеатрларда отандық фильмдердің көп бөлігі комедия жанрында, сол танымал режиссерлердің туындыларында қарттар ашушандығымен және өшпенділігімен немесе керісінше жігерсіздігімен және әңгүдіктігімен танымал. Өте сирек туындыларда қарттар өздерінің басынан кешкен өмірінің бай қазынасымен, даналығымен байқалып жатады. БАҚ құралдары арқылы болашақ ұрпаққа онды әсер ету үшін, қарт адамдарды құрметтейтін бейнематериалдарды ғана ұсыну қажет. Сол арқылы қарттардың әлеуметтік мәртебесін қоғам алдында көтеру қажет.

«Әлеуметтік мәртебе» қазіргі қоғамдағы басты қартаю қаупіне айналуға. Оның себептеріне «белгіленген зейнеткерлік жас пен қартаю кезеңінің басталуы арасындағы алшақтық, егде жастағы адамдардың қоғамдағы жылдам өзгерістерге бейімделу қиындықтары» жатады [5; 306 б.].

1999 жылы әзірленген барлық жастағы адамдарға арналған қоғамның тұжырымдамасы төрт аспектіден тұрады: өмір бойына арналған жеке даму жоспары; ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас; халықтың қартаюы мен дамуы арасындағы өзара байланыс және қарт адамдардың жағдайы [6]. Яғни, ұрпақтар арасындағы қарым-қатынас қартаю проблемасының маңызды төрт аспектілерінің бірі. Бұл БҰҰ қартаю мәселесіне арналған Халықаралық конференциясында бүкіл әлем елдері мақұлдаған ереже.

Егде жастағы адамдар мемлекеттің адами әлеуеті. Кәрілік жасы – жүйелі әлеуметтік шығындар орын алатын өмірлік циклдегі қиын кезең. Себебі, онда әдеттегі жетістік пен табыс орын алмайды. Басты өмірлік міндеттер орындалып, жауапкершілік төмендейді, тәуелділік артады. Бұл шығындар әртүрлі аурулар мен ағзаның физикалық әлсіздікке байланысты. Дегенмен, қарт адамдардың қоғамның дамуына қосар экономикалық үлесі шектелген болғанымен, олардың әлеуметтік өмірде атқаратын ролі экономика заңдылығымен бағалауға келмейді. Оған қоса, қарт адамдардың басым көпшілігі зейнет жасы келгенімен физикалы қуатының арқасында әлі де еңбек етуге дайын.

Қорытынды

Қазіргі қоғамда адамның сыртқы кейпі жас көрсеткіші бола алмайды. Генетикалық өзгешіліктерден бөлек, денсаулыққа көңіл бөлу әдеттері, шашын бояу, косметологиялық өзгертулерге жүгіну және т.б. картаюдың дәстүрлі белгілерін бір жақты қолданудан алшақтады. Қазақстан Республикасында 2020 жылы халық санағы өтеді деп жоспарлануда, Сол санақ тізбегінде 83 сұрақ бар. Ол сұрақтардың қатарында азаматтардың жасы, жынысы, отбасылық жағдайы және мамандығы жайында сұрақтар бар. Бұл Тәуелсіз республика тарихындағы 3-ші жаппай халық санағы. Осы санақтың нәтижесі ретіндегі халықтың жас кезендері туралы ақпарат, сараптама мен талдауға қажетті маңызды фактор болып табылады. Онымен қоса сол халықтың денсаулық жағдайы мен кірісі де демографиялық көрсеткіштің қажетті бөлігі.

Статистика ғылымында халық санағынан алынған мәліметтерді халықтың орта жасын есептеп шығару үшін пайдаланады. Қазақстанда орта жас шамамен 31,6 жыл. Яғни, бұл орта жас қазақстандықтардың жартысы 32 жастан кіші, ал жартысы 32 жастан асқандығын білдіреді. Жалпы, елде 18 жастан асқан барлық адамдар ер жеткен болып есептеледі. Әрине, 18 жастағы адам мен 45 жастағы ер жеткен адам арасында үлкен айырмашылық бар. Сондықтан әлеуметтану ғылымында кәмелет жасынан зейнет жасына дейін адамдарды бірнеше категорияға бөлу қарастырылған. Мысалы, Эрик Эриксонның психоәлеуметтік даму теориясына сәйкес осы жас аралығын жастық шақ, жетілген шақ, кемелденген шақ деп атаған. Адам жасын осындай үлгіде топтау қарттықты түсінуге жол ашады. Өйткені, 65 жастағы қарт пен 90 жастағы қарияның өмір тәжірибесі әртүрлі келеді.

Егде жасындағы адамның қоғамдағы жағдайының ең басты көрсеткіші – оның отбасылық мәртебесінде. Біздің қоғамда ұзаққа созылған әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздық, қарт адамдардың отбасынан басқа жерде пана таба алмауына әкеп соқтырды. Кейбір әлеуметтанушылар егде жасындағы адамдардың отбасын олардың айналасындағы ортаға және табысының негізгі көзіне байланысты жіктейді. Қоршаған орта мен отбасынан қажетті тірек тапқан егде жасындағы адамдар зейнет жасындағы жаңа қоғамдық рольдерге тез бейімделеді.

Қазіргі Қазақстан қоғамындағы қарт адамдардың мәртебесі алдыңғысымен тікелей байланысты және ол бірқатар факторларға тәуелді. Олардың қатарында: білім деңгейі, отбасы жағдайы, табыс мөлшері, тұрғылықты жері, зейнеткерлікке шыққанға дейінгі әлеуметтік-кәсіптік құрылымдағы орны, мәртебесі мен беделі бар. Қоғамда қарт адамдардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесінің төмендеуінің себептеріне – еңбек қызметінің аяқталуы, зейнетақының төмен деңгейі, егде жасындағы адамдардың көпшілігінде туыстар тарапынан көрсетілетін табыс пен көмектің басқа көздерінің болмауы, тұрғын үй коммуналдық қызметтерге ақы төлеуге және медициналық қызмет көрсетуге жұмсалатын шығындардың жоғары болуы, өмірдің жаңа жағдайларына бейімделудің әлсіздігі, жаңа білім алудың мүмкін болмауы, жасына байланысты еңбек нарығында сұранысқа ие болмауы, денсаулығының нашарлығы жатады. Қарт адамдар өздерінің әлеуметтік жағдайының мәселелерін көбінесе мемлекет тарапынан оларға назар аударылмауынан және де мемлекеттің жалпы әлеуметтік саламен айналысуға құлшылығының жоқтығымен байланыстырады. Сондықтан да қоғамда егде жасындағы адамдардың әлеуметтік мәртебесі төмен деп бағалауға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Мырзахметова Н. Қарияларға қамқор аз. «Айқын» республикалық қоғамдық-саяси газеті. 2 наурыз, 2016 жыл. http://old.aikyn.kz/ru/articles/show/21215-_ariyalar_a_am_orly_ymyz_az
2. Аналитический доклад министерства экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан на тему «Демографический прогноз Республики Казахстан: основные тренды, вызовы, практические рекомендации», Астана, 2014. – 66 с.
3. Сорокин П.А. Система социологии Путирим Александрович Сорокин; вступ, статья, сост. и комментарии В.В. Сапова. — М.: Астрель, 2008. — 1008 с.
4. Волков Ю.Г., Добреньков В.И., Нечипуренко В.Н., Попов А.В. Социология: Учебник/Под ред. проф. Ю.Г. Волкова. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Гардарики, 2003. – 512 с.: ил
5. Шеденова Н.У., Чинаилова А.М. Қазіргі кездегі қоғамдағы қарт адамдардың әлеуметтік мәртебесі ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы. №1 (52) 2015, 304-311 бб.
6. «Қартаю проблемалары бойынша Мадрид Халықаралық іс-қимыл жоспары». Қартаю мәселелері бойынша Екінші дүниежүзілік Ассамблея, Мадрид, 2002 жыл, 8-12 сәуір. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/aging_program_ch1.shtml